

Svenskan i Finland

5

Föredrag vid femte sammankomsten för beskrivningen av
svenskan i Finland

Joensuu 7–8.5.1999

Redigerade av
Kyllikki Keski-Raasakka och Pirjo Söderholm

Joensuu 2000

Utalet av partikelverb i finlands- svenska och rikssvenska

Mikko Kuronen
Tammerfors universitet

1 Introduktion

I svenska förekommer ett frasbetoningsmönster där en av stavelserna i det sista ordet i frasen blir betonad och alla stavelser före denna är obetonade. Betoningen har därmed en frassammanhållande eller konnektiv funktion i språket. Gardén (1988: 150f) och Kjellin (1995: 78, 160) ger en förteckning över fraskategorier med detta prosodiska mönster. Till dessa hör bl.a. nominalfraser med framförställt attribut (a), adjektivfraser med efterställd prepositionsfrasa (b) och olika typer av verbfraser (c):

- (a) en liten fågel, min hatt, små fåglar, klockan fem
- (b) ont i foten, dum i skallen, täppt i näsan
- (c) gå ut, komma in, få veta, ligga och sova, vara sur, spela kort, ligga vakent, bada naken, hugga i sten

Detta prosodiska mönster med final frasbetoning är det vanliga också i många finska i verbfraser (*työnäitä kaualaa, mennä vimaan, mistää nenä, lyödä löylyä, avata ikkuna*). Finalbetoning förekommer också i substantivfraser (*lasi karkista, pullo kaljaa, kello viisi*), även om initialbetoning i denna fraskategori till skillnad från svenska torde vara det mest frekventa mönstret.

2 Mål, material och metod

Syftet med denna studie är att beskriva uttalet av betonade partikelverb (*komma ihåg, vänta på, hugga av, gå vidare, suga upp* etc.) i finlands-svenska (fsv) och rikssvenska (risv). I denna frastyp är verbet obetonat och partikeln betonad. Partikeln är antingen en preposition eller ett adverb och står efter verbet.

Materialet består av radiosamtal och -intervjuer. Fem talares uttal av partikelverb per språkgrupp har analyserats. I de undersökta partikelverben förekom inga ord mellan verbet och partikeln. Varje talare har uttalat ca tio

fraser av den nämnda typen. Sammanlagt har uttalet av 50 partikelverb per språkgrupp analyserats. De fsv talarna kommer från huvudsadsregionen och har svenska som sitt modersmål. De undersökta risv talarna har ett mellansvenskt uttal.

Parametrarna vid den akustiska analysen var F0 (grundtonsfrekvens), duration och A0 (amplitud). Betoningsens placering inom frasen var en fjärde, perceptuell parameter. Den akustiska analysen har gjorts med *Intelligent Speech Analyser* (Toivonen 1986, <http://www.sci.fi/~pitchsys/index.html>), ett program som utvecklats av dipl.ing. Raimo Toivonen, Pitch-systems Oy. F0 har kontrollerats med kepsstrumanalys.

3 Resultat

3.1 Finlandssvenska

I fsv förekommer i ca hälften av de undersökta partikelverben en F0-höjning i både verbet och partikeln (Bilaga 1.; Fig. 1. – 3.). F0 är i dessa uttal ungefär lika hög i verbet som i partikeln och fallande i både verbets och partikelns vokaler. Partikelns betonade stavelse är lång, men så är också verbets lexikalt betonade stavelse. Perceptoriskt innebär detta att verbet av rikssvenska öron inte torde upplevas som obetonat dels p.g.a. att F0 sjunker i dess vokaler, dels p.g.a. att längden i dess lexikalt betonade stavelse finns kvar.¹ Denna fsv egenskap – att ha bitryck i verbet – förekommer specifikt när partikelverbet får satsbetoning, dvs. när talaren anser att frasen är semantiskt viktigast i hela satsen. I några uttal blir F0-höjningen i partikeln mycket liten, utelämnad helt eller F0 t.o.m. sjunker. I dessa uttal får verbet frasens huvudbetoning (Fig. 4.).

I ca en fjärdedel av de undersökta fsv partikelverben påträffas en F0-höjning endast i partikeln (Fig. 5. – 6.). Verbets lexikalt betonade stavelse är dock inte heller i dessa realisationer kort utan halvlang eller lång.

Det tredje uttal som återfinns i fsv innebär att verbet är obetonat (kort, ingen F0-sjunkning) och partikeln betonad. Detta mönster – som alltså överensstämmer med det risv mönstret (se nedan) – förekommer i ca en fjärdedel av de undersökta uttalen.

Idioteknisk variation förekommer i fsv vid uttalet av partikelverb. Två av talarna har tex. en tydlig preferens för uttalet med bibetonat verb, medan en talare mycket sällan har bibetonning i verbet. Också den fonotaktiska struk-

¹ I risv är ju mönstret att bara korta stavelser förekommer utanför betoning (Bannert 1979: 15, Kjellin 1995: 32) och att F0-förändringar endast påträffas i betonad stavelse (Bannert 1979: 15).

turen påverkar tydligt längden på verbets fonologiskt betonbara stavelse. När stavelsen är sluten (*komma, ligga, hämta* etc.) är den praktiskt taget aldrig kort i fsv, men i öppen verbstavelse (*gå, ta, se* etc.) förekommer kort uttal i ca hälften av uttalen.

3.2 Rikssvenska

Det prosodiska mönstret vid uttalet av partikelverb är mycket mer stabilt i fsv än i fsv. Verbets lexikalt betonade stavelse är kort och F0 i verbet oförändligt låg (fig. 7, – 9.). Partikelns betonade stavelse är lång och F0 i regel tydligt högre i partikeln än i verbet. Om satsbetoningen läggs på någon annan stavelse i satsen än partikeln, försvagas F0-höjningen markant, utblir helt eller F0 t.o.m. sjunker. Även i dessa uttal är frasens längdmönster dock samma som vid satsbetoning: kort stavelse i verbet och lång i partikeln.

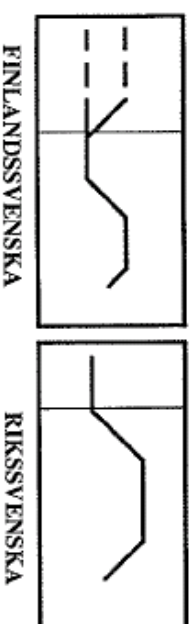
4 Sammanfattning

Skillnaderna mellan fsv och risv partikelverbutal är följande:

- Verbets lexikalt betonade stavelse är ofta halvlång eller lång i fsv, medan den aldrig är lång i risv.
- F0 genomgår i risv så gott som aldrig någon förändring i verbet, medan F0 i ca hälften av uttalen faller i verbets lexikalt betonade stavelse i fsv.

Sammantaget får a) och b) den perceptoriska effekten att betoningens konnektiva funktion blir svagare i fsv än i risv. Huvudbetoningen ligger visserligen i båda varianterna nästan alltid fnalt i frasen (författarens perceptoriska bedömning), men det hittryck som påträffas i verbet i fsv saknas i risv uttal. Att fsv tenderar att behålla den lexikala stavelsekvantiteten också utanför betoning är känt sedan tidigare (Leinonen et al. 1990: 75ff., Kuronen 1995: 243), men att detta även gäller i prosodiska fraser är nytt (se dock Vi-hanta et al. 1990: 333).

En fonetisk analys av andra frastyper uttal i fsv vore angelägen. Mitt intryck är att det vacklande frasprosodiska mönster som visas i Bild 1. gäller i fsv inte bara i partikelverb och andra snarlika verbfraser (*ta form, ge av-kasning*), utan i många fall även i substantiv- (*ett par strumpor, kalla kriget*) och adjektivfraser (*ute i skogen, utan ryvel*). Kunskapen om de grammatiska frasernas prosodi i finskan är liten (se dock Nieminen 1996: 78f., 103ff.) – även denna en aspekt som väcker många intressanta frågor.

Bild 1. Schematisk presentation av F0 och längd i satsbetonade partikelverb i finlands- och rikssvenska. I fsv är F0 antingen fallande eller jämnlåg i verbets lexikalt betonade stavelse och stiger i partikeln. Verbets lexikalt betonade stavelse är ofta halvlång eller lång. I risv är F0 låg i verbet och stiger kraftigt i partikeln. Verbets lexikalt betonade stavelse är mycket kort i förhållande till partikelns betonade stavelse.

5 Om prosodiska skillnader mellan finlandssvenska och rikssvenska

Reuter (1980: 222) skriver att

Finlandssvenskt uttal skiljer sig från rikssvenskt i två avgörande prosodiska avseenden. Den viktigaste skillnaden är avsaknaden av grav accent i finlandssvenskan (med undantag av vissa dialekter, främst i västra Nyland). Också den andra skillnaden är kvalitativ och absolut: kortstavighet, dvs. kort vokal i öppen betnad stavelse (t ex i *mina, ryvel, positiv* med kort betnad vokal följd av kort konsonant), saknas i princip i rikssvenskan men finns i varierande grad i alla former av finlandssvenska utom i åländskan.

Redan Bergroth (1922: 4) nämner dessa egenskaper som de största prosodiska skillnaderna mellan fsv och risv. Avsaknaden av accentopposition och förekomsten av kortstavighet vid betoning² är dock bara två av många prosodiska skillnader mellan varianterna. Andra skillnader – av vilka b), c), d) och e) är auditivt minst lika betydelsefulla som avsaknaden av grav accent och förekomsten av kortstavighet – är:

² Anledningen till att den fsv kortstavigheten (förekommer i ord med kort vokal i öppen betnad stavelse: *mina, ryvel, positiv* etc.; Reuter 1980: 222, 1977: 30f.) är betydligt mer hörbar än den risv kortstavigheten (*mina, ryvel, positiv* kan uttalas med kort initialstavelse även i risv) beror på att kortstavigheten i risv till skillnad från fsv enbart förekommer i ord som förlorat sin lexikala betoning i sats-sammanhanget. Obetonat uttal saknar i risv FO-förändringar och präglas av reduktion. Att de fonologiska långa vokallängderna åtnjone i någon utsträckning behåller den kvalitet de har i lång position torde också bidra till att risv kortstavighet är mycket mindre framträdande än fsv dito.

- a) Olika intonatorisk realisation av de ord som har akut accent i risv (*bil, hus, barn, barnen* etc.): i fisv uttalas dessa med sjunkande F0 i vokalen, i svsv (utom i skånska, Gårding & Lindblad 1973: 82) med stigande F0 i vokalen.
- b) Markanta satsprosodiska skillnader (Leinonen et al. 1990: 75ff., Vihanta et al. 1990: 349, Sallila 1988: 58ff.): i) skillnader i satsintonation (fler F0-toppar i fisv och fallande F0:s huvudmönster som saknas i risv satsen), ii) skillnader i frekvens av betonade = långa stavelser (fler i fisv) medförande olika långa betoningssgrupper samt iii) den auditiva skillnaden mellan sats- och bibetonad stavelse å ena sidan och mellan bibetonad och obetonad stavelse å andra sidan (mindre skillnad i båda fallen i fisv).
- c) Större kvantitativ och kvalitativ reduktion utanför betoning i risv än i fisv (Vihanta et al. 1990: 349, Kuronen 1995: 238ff., Kuronen 1997: 130ff.).
- d) Stora intonatoriska och rymniska skillnader i uttalet av långa ord (Reuter 1977: 35f., Kuronen 1995: 244).
- e) Skillnaderna i frasbetoningsmönstret.

Fisv prosodiska särdrag – i synnerhet vad gäller rytmen (kort avstånd mellan betonade stavelser samt förhållandevis liten skillnad mellan sats-, bi- och obetonad stavelse) – påträffas inte i någon variant av sverigesvenska.

Reuter (1980: 222) skriver att

I Helsingforssvenskan och i det finlandssvenska riksspråket i allmänhet är situationen en annan (angående kortstavighet; min anmärkning). Kvantitetsreglerna är i princip desamma som i andra varianter av svenskt riksspråk, och de fall av kortstavighet som förekommer kan, trots sin talrikhet i synnerhet i löpande tal, beskrivas som undantag i systemet.

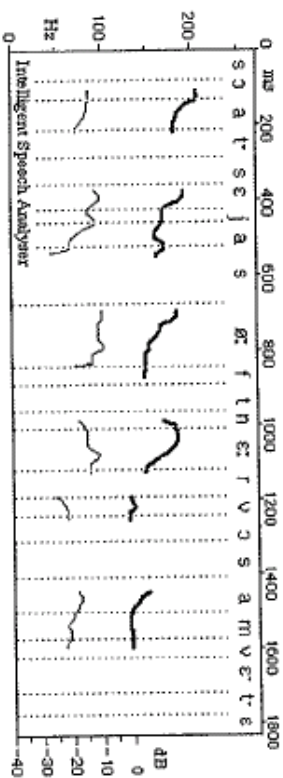
All kvantitetsreglerna i Helsingforssvenskan och i det finlandssvenska riksspråket i princip är desamma som i andra varianter av svenskt riksspråk gäller bara lexikalt ordantal. Generellt sett stämmer beskrivningen inte med den fonetiska verkligheten. I flytande tal är obetonad stavelse kort i alla sverigesvenska varianter, men inte i fisv. Med andra ord är de fonologiska kvantitetsreglerna på ordnivå i stort sett desamma i varianterna, men de fonetiska reglerna för kvantitetens realisation i löpande tal mycket annorlunda.

Litteratur

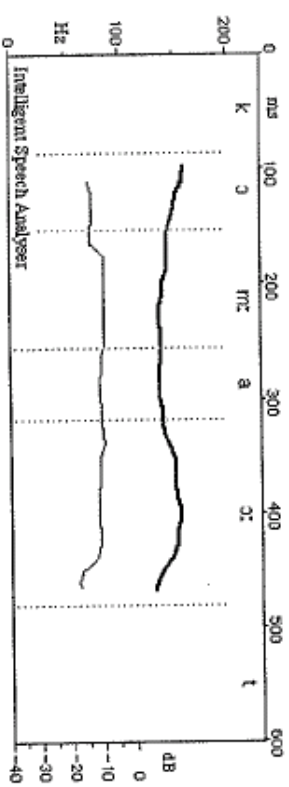
- Bannert, R. 1979. Ordprosodi i invandrarundervisningen. *Praktisk lingvistik* 3. Institutionen för lingvistik, Lunds universitet.
- Bergroth, H. 1922. Om kvantitetsförhållandena i den bildade finlandssvenskan. *Studier i nordisk filologi XIII*. Helsingfors.
- Gardén, C. 1988. *Svenskans fonologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Gårding, E. & Lindblad, P. 1973. Constancy and variation in Swedish word accents. *Working Papers in Phonetics* 7, Lunds universitet S. 36–110.
- Kjellin, O. 1995. *Svensk prosodi i praktiken. Instruktioner och övningar i svenskt uttal, speciellt språkmelodin*. 9 reviderade upplagan. Uppsala: Hallgren & Fallgren.
- Kuronen, M. 1995. Morfologiskt komplexa ords prosodi i rikssvenska och finlandssvenska. I: *XVIII Fonetikan på väst Tamperella 1994*. Folia Fennica & Linguistica. Publications of the Department of Finnish Language and General Linguistics 18, University of Tampere. S. 229–244.
- Kuronen, M. 1997. *Vokaltalrets akustik i sverigesvenska, finlandssvenska och finska*. Lic. avhandling i nordiska språk vid Tammerfors universitet.
- Leinonen, K., Pitkänen, A. J. & Vihanta, V. V. 1990. Om rytmen i finlandssvenska och sverigesvenska – ett bidrag till forskningen om finlandssvenska. I: *Svenskan i Finland (red. av Nikula & Pitkänen)*. Skrifter utgivna av institutionen för filologi II vid Tammerfors universitet. S. 49–100.
- Nieminen, T. 1996. *Suomen kielen puherytmi*. Pro gradu-avhandling i finska vid Tammerfors universitet.
- Reuter, M. 1977. *Finlandssvenskt uttal. I: Språkbruk och språkvård* (red. av Pettersson & Reuter). 3 omarbetade upplagan. Helsingfors: Schildts. S. 19–46.
- Reuter, M. 1980. Kortstavighet i Helsingforssvenskan. I: *Studier i nordisk filologi* 62. *Festskrift till Carl-Eric Thors*. S. 222–233.
- Sallila, J. 1988. *Om fokuseringen i finlandssvenska, sverigesvenska och finska*. Pro gradu-avhandling i nordisk filologi vid Tammerfors universitet.
- Toivonen, R. 1986. *ISA-puheanalyysijärjestelmä*. Esite. Tampere 14.12. 1986. (ISA Speech Analysis System. Brochure.)
- Vihanta, V. V., Leinonen, K. & Pitkänen, A. J. 1990. On Rhythmic Features in Finnish-Swedish and Sweden-Swedish. I: *Nordic Prosody V. Papers from a Symposium* (ed. by Wilk & Raimo). Turku: PAINOSALMA OY. S. 325–350.

Bilaga 1. Uttalet av partikelverb i finlandssvenska och rikssvenska

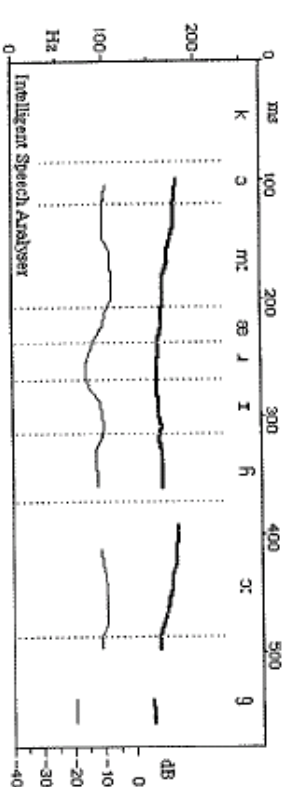
Finlandssvenska (tyock kurva = F_0 , tunn kurva = $A(t)$):

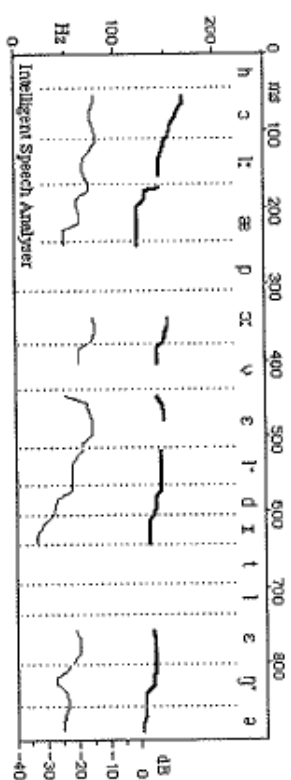
Figur 1. '(Man har) så att säga sövt ner vårt samvete.' F1sv manlig talare.

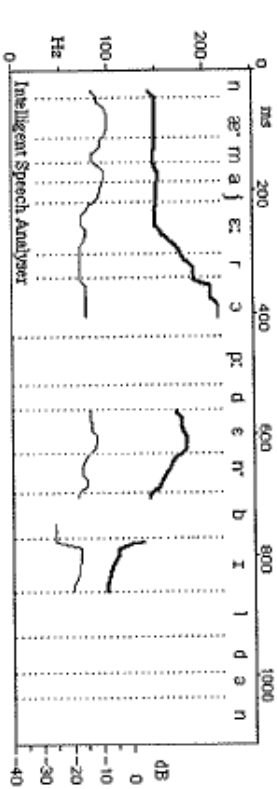
Figur 2. '(Annars kan man inte) komma åt (problemet).' F1sv manlig talare.

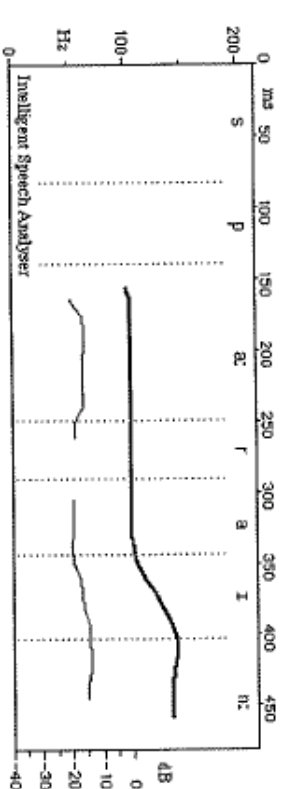
Figur 3. '(Så vitt jag) kommer ihåg (har de aldrig...)'. F1sv manlig talare.

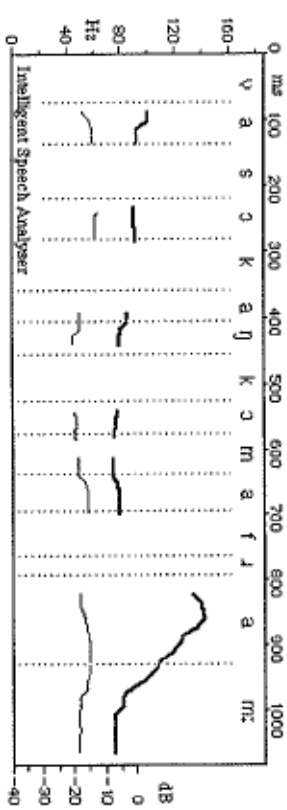
Figur 4. '(Och vi vet att de) håller på väldigt länge.' F1sv manlig talare.

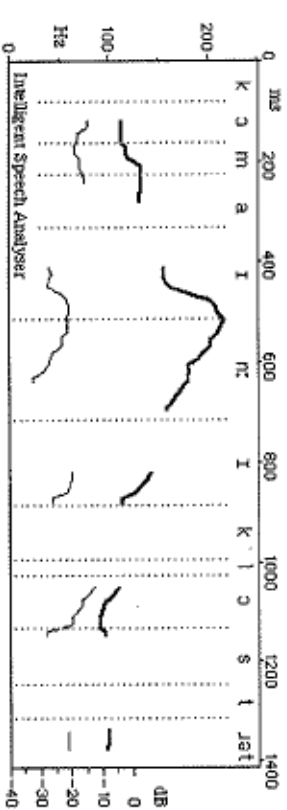
Figur 5. 'När man ger upp den bilden (ohr...)'. F1sv manlig talare.

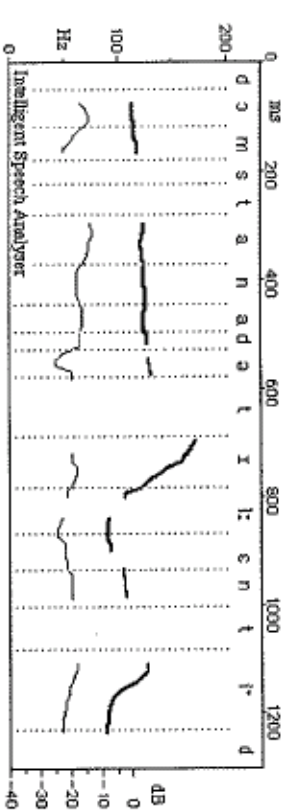
Figur 6. '(Nu måste vi) spara in (de här pengarna)'. F1sv manlig talare.

Rikssvenska:

Figure 7. ('Man vet aldrig') vad som kan komma fram (i sådana fall).¹ Risv manlig talare.

Figure 8. ('De fick inte') komma in i klostret.¹ Risv manlig talare.

Figure 9. 'De stannade till en tid (och...)'¹ Risv manlig talare.